

УДК 338.585:65.012

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ КОЕФІЦІЄНТУ ПРОЗОРОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

METHODICAL BASES OF AN ESTIMATION OF ENTERPRISE'S TRANSPARENCY COEFFICIENT

Логінова К.С.

аспірант кафедри політичної економії,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті розкриті поняття «тіньові трансакційні витрати» та «тіньові трансформаційні витрати». Вдосконалено методику оцінки коефіцієнту прозорості діяльності підприємства. Адаптовано метод сполучених показників як один із компонентів коефіцієнта прозорості. Запропоновано критерії мінізації діяльності підприємства як індикаторів прозорості. Визначено коефіцієнт прозорості для підприємства ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе».

Ключові слова: тіньові витрати, тіньові трансформаційні витрати, сполучені показники, коефіцієнт прозорості діяльності.

В статье раскрыты понятия «теневые трансакционные издержки» и «теневые трансформационные издержки». Усовершенствована методика оценки коэффициента прозрачности деятельности предприятия. Адаптирован метод сопряженных показателей как один из компонентов коэффициента прозрачности. Предложены критерии тенизации деятельности предприятия как индикаторов прозрачности. Определен коэффициент прозрачности для предприятия ОАО «Харьковский тракторный завод им. С. Орджоникидзе».

Ключевые слова: теневые издержки, теневые трансформационные издержки, сопряженные показатели, коэффициент прозрачности деятельности.

An article presents the definitions of «shadow transaction costs» and «shadow transformation costs». This paper improves the method of transparency coefficient estimation. The scientific work adopted the method of associated indicators as the one of components of transparency coefficient. This article reviews the criterias of enterprises shadowization as the transparencies' indicators. The scientific work defines the or the transparency coefficient for JSC «Ordzhonikidzes Kharkiv Tractor Plant».

Keywords: shadow costs, shadow transformation costs, associated indicators, method of transparency coefficient.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Прозорість діяльності підприємства – це стимулююча сила для розвитку підприємства, оскільки підвищує інвестиційну привабливість та підвищує конкурентні переваги.

Тіньова економічна діяльність виступає деструктивною силою, а для зменшення впливу та розвитку мінізації економіки і досягнення прозорості діяльності підприємства як функціональної одиниці господарської системи держави необхідно визначити специфічні індикатори. Оцінка тіньових витрат підприємства дасть змогу визначити ці індикатори та контролювати рівень прозорості діяльності машинобудівного підприємства.

Тіньові витрати – витрати пристосування до функціонування в тіньовій економіці, які містять у собі результати опортуністичної пове-

динки всередині підприємства та в зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженням управління витратами займалися С.В. Мочерний, Г. Фандель, В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй, Л.Г. Мельник тощо. Економічну природу трансакційних витрат вивчали Р. Коуза, О. Вільямсон, С. Таделісі, Д. Норт, Г. Демсець, К. Ерроу, Й. Барцель та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Оцінка коефіцієнту прозорості базується на визначенні тіньових витрат. У ході аналізу було визначено, що тіньові витрати складаються з двох складників – трансакційного та трансформаційного.

Трансформаційні витрати – витрати, що пов'язані з трансформацією фізичних власти-

востей продукції в процесі використання певних факторів виробництва, тобто це витрати тіньового виробництва.

Трансакційні витрати – це витрати взаємодії, а тіньові витрати містять у собі і тіньову заробітну плату, і витрати організації тіньового виробництва, і витрати на виготовлення тіньової продукції тощо. Саме тому трансакційний складник є значним у формуванні тіньових витрат, але не слід повністю нівелювати трансформаційний складник.

Трансформаційний складник указує на наявність тіньового виробництва або суцільну тінізацію виробництва. Якщо розглядати трансформаційні витрати з огляду на структуру тіньової економіки для визначення методу оцінки, слід проаналізувати структуру тіньової економіки залежно від видів тіньової економічної діяльності.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є вдосконалення методики оцінки коефіцієнту прозорості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структура тіньової економіки залежно від видів тіньової економічної діяльності буває декількох видів: законна діяльність, що приховується або умисно занижуються виробниками з метою ухилення від сплати податків та виконання інших зобов'язань; неформальна діяльність підприємств, що працюють для власних потреб; нелегальна діяльність, у тому числі легальні види діяльності, якими займаються нелегально, заборонені законом виробництва і розповсюдження товарів та послуг, на які є ефективний ринковий попит (виробництво і розповсюдження наркотиків, проституція, контрабанда тощо).

Отже, виходячи із структури тіньової економіки, трансформаційні витрати належать до останньої групи тіньової діяльності – незаконної економіки. Незаконну економічну діяльність на підприємстві можна визначити прямими методами оцінки тіньової економіки, проведенням анкетування та безпосередніми перевірками.

Трансформаційні тіньові витрати, а отже, й обсяг тіньового виробництва підприємства, слід визначити лише шляхом розгляду нелегальної («чорної») звітності та облікових документів підприємства. Для доцільності аналізу підприємства на існування трансакційних тіньових витрат та їх скорочення необхідно визначити наявність тіньового складника в господарській діяльності підприємства.

Визначення наявності тіньових витрат можна за допомогою групи економіко-кримінальних методів, а саме методом взаємопов'язаних порівнянь. Цей метод передбачає порівняння взаємопов'язаних показників, наприклад споживання електроенергії та обсяг виробленої продукції, обсяг прибутку та випуск продукції, споживання сировини та випуск продукції тощо.

Тобто обираються показники, динаміка яких підлягає порівнянню. Такі показники за звичайного функціонування підприємства не аналізуються у взаємозв'язку.

Для виявлення тіньової економіки використовуються такі методи, як нормативно-товарний та нормативно-ресурсний [1]. Нормативно-товарний метод дає змогу оцінити обсяг тіньової продукції в натуральному та вартісному вираженні для підприємства, що виробляє однорідну продукцію. Нормативно-ресурсний метод розрахунку тіньової економіки можна застосовувати для декількох видів продукції підприємства та він не дає змоги можливості виявляти обсяг та рівень тіньової продукції. Тіньова економіка містить у собі не тільки тіньову продукцію, але й втрати ресурсів. Цей метод розрахунку є найбільш складним і потребує більшої кількості інформації, що збільшується разом зі зростанням кількості видів продукції.

Для обчислення коефіцієнта прозорості діяльності машинобудівного підприємства слід визначити наявність трансформаційних тіньових витрат підприємства шляхом використання методів наведених вище. Визначення тінізації виробництва необхідно для розгляду додаткових тіньових витрат підприємства.

Для оцінки тіньових витрат підприємства слід узагальнити критерії тінізації виробництва, які допоможуть визначити наявність тіньового виробництва, а отже, і трансформаційних тіньових витрат. Умовно критерії тінізації виробництва можна поділити на прямі та непрямі.

Прямі критерії тінізації виробництва необхідно визначати лише за внутрішнім аналізом виробництва (як документального аналізу, так і матеріального). Непрямі критерії тінізації – це критерії, які через економічний та фінансовий аналізи офіційної документації підприємства можуть вказати на наявність або відсутність тінізації виробництва.

Критерії тінізації підприємства: порушення збалансованості між сполученими показниками; укладання угод на мізерні суми та на придбання товарів та послуг, що не є характерними для діяльності підприємства, за невиконання яких призначені штрафи; ознаки фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства.

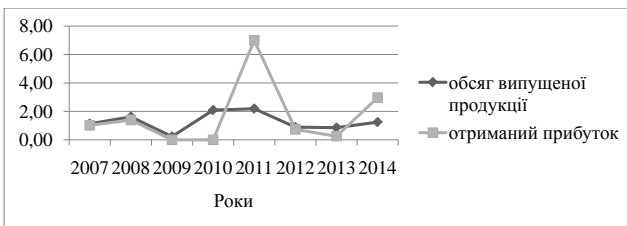
Порушення збалансованості між сполученими показниками виявляються за допомогою методу сполучених зіставлень, в основу якого покладено гіпотезу про неминучість порушення збалансованості між сполученими (взаємозалежними) показниками в разі взаємозв'язку дії злочину з матеріальними процесами підприємства.

На роль сполучених обираються пари показників, динаміка змін яких за нормальної роботи підприємства повинна бути взаємозалежною: наприклад, споживання електроенергії на технологічні потреби та випуск готової продукції; обсяг випущеної продукції та величина отрима-

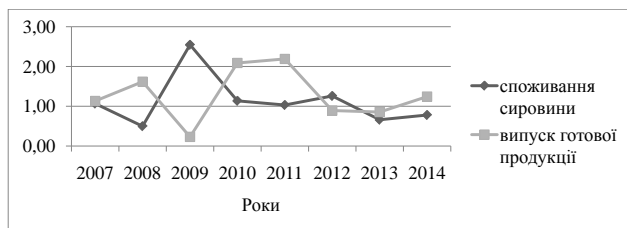
ного прибутку; споживання сировини і випуск готової продукції тощо. У разі збільшення випуску продукції повинен також зростати фонд заробітної плати.

Суть методу полягає в тому, що спочатку обираються певні показники та конструюються блоки зі сполучених пар, потім роблять розрахунок динамічних рядів приросту або зменшення показників за періодами й виділяють суперечності, що вказують на ознаки злочинів [2, с. 109].

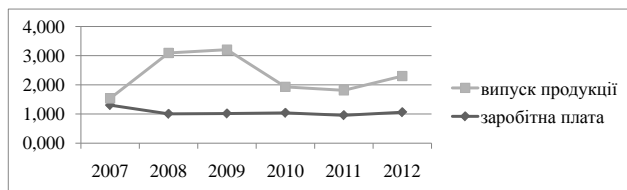
На рис. 1–3 розглянуто графічний аналіз сполучених показників на прикладі підприємства ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» [3].

Рис. 1. Взаємозв'язок сполучених показників «обсяг випущеної продукції – отриманий прибуток»

Рис. 2. Взаємозв'язок сполучених показників «споживання сировини – випуск продукції»

Рис. 3. Взаємозв'язок сполучених показників «випуск продукції – заробітна плата»

Аналізуючи графічне зображення сполучених показників на рис. 1–3 для підприємства ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе», визначено абсолютну незбалансованість показників, а також відсутні збіги періодів зростання та спадів. Особливо цю ситуацію ілюструє графік, на якому зображено динаміку «споживання сировини та випуск готової продукції». Це свідчить про наявність тінювих процесів на підприємстві.

Наступним критерієм тінізації є укладання угод на мізерні суми та на придбання товарів та послуг, що не є характерними для діяльності підприємства, за невиконання яких призначені

штрафи. Цей показник лише непрямо можна оцінити за динамікою наявності та сум штрафів.

Наступним критерієм є ознаки фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства. Для визначення цих ознак розраховано коефіцієнти покриття, валової рентабельності, коефіцієнт забезпечення зобов'язань підприємства його оборотними активами та чисті активи, які розраховуються за формулами [4, с. 91–94]:

$$\text{Коефіцієнт покриття} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання}} \quad (1)$$

$$\text{Валова рентабельність} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}} \quad (2)$$

$$\text{Коефіцієнт забезпечення зобов'язань підприємства його оборотними активами} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання}} \quad (3)$$

$$\text{Чисті активи} = \text{Оборотні активи} - (\text{Довгостр. зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання}) \quad (4)$$

За результатами розрахунків за формулами (1–4) передбачається, що нормативне значення коефіцієнта покриття повинно перевищувати одиницю. Для підприємства ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» коефіцієнт покриття становить 0,39, а валова рентабельність – 0,16. Коли на підприємстві коефіцієнт покриття перевищує одиницю за нульової або позитивної рентабельності, це може свідчити про наявність ознак фіктивного банкрутства.

Коефіцієнт прозорості – це якісний показник та його результати по кожному критерію слід оцінювати за бінарною системою обчислення. За наявності на машинобудівному підприємстві того чи іншого критерію слід позначити його одиницею, за відсутності – нулем. За результатами обчислення є такі результати коефіцієнта прозорості: ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» – 2.

Якщо коефіцієнт прозорості діяльності підприємства дорівнює 0, то підприємство абсолютно нетінізоване; якщо коефіцієнт становить від 2 до 3, то підприємство тінізоване. Якщо коефіцієнт прозорості діяльності становить 1, можна зробити висновок про часткову тінізацію підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Оцінка прозорості діяльності проводиться на основі вдосконаленої методики визначення коефіцієнта прозорості діяльності підприємства. Методика складається з трьох етапів, які базуються на основі трьох критеріїв тінізації: порушення збалансованості між сполученими показниками, укладання угод на мізерні суми та на придбання товарів та послуг, що не є характерними для діяльності підприємства, за невиконання яких призначені штрафи, ознаки фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства.

На основі розрахунків визначено, що досліджуване підприємство має значення коефіцієнта прозорості 2. Це свідчить про наявність внутрішніх тіньових процесів, тобто всередині підприємства, та виключає наяв-

ність тіньового виробництва і приналежності підприємств до незаконного сектору тіньової економіки, а також про необхідність подальшого детального аналізу тіньових трансакційних витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тхазеплов Т.М. Сравнительная характеристика методов оценки объема и уровня теневой экономики на предприятиях региона / Т.М. Тхазеплов // Пространство экономики. – 2008. – №№ 4–2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : cyberleninka.ru/article/n/sravnitel'naya-harakteristika-metodov-otsenki-obema-i-urovnya-tenevoy-ekonomiki-na-predpriyatiyah-regiona.
2. Глібко В.М., Бушчан О.П. Судова бухгалтерія / В.М. Глібко, О.П. Бушчан. – Харків : Право, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/uchebnye-materialy/274-sudova-buhgalterija.html>.
3. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) або Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA). – Київ: Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України, 2010–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.smida.gov.ua.
4. Кононенко О., Маханько О. Анализ финансовой отчетности / О. Кононенко, О. Маханько. – Х. : Фактор, 2015. – 200 с.